

Az idegen nyelvű szociológiai szakirodalom megléte a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban

Bánhegyi Gyuláné

1995 őszén a Tankönyv és Felsőoktatási Könyvtárak Fejlesztési (TFKF) program keretében 12 egyetemi és 3 országos tudományos könyvtárban került sor egy központilag szervezett és irányított állományértékelésre. A vizsgálat célja az volt, hogy néhány tudományterületen számot adjon a felsőfokú oktatáshoz szükséges idegen nyelvű szakirodalom meglétéről, a hiányok mértékéről.¹

A munka két részből állt. Az egyikben az állományok minőségét vizsgálták: a könyvtárak gyűjtőkörüknek megfelelő alapjegyzékekkel hasonlították össze állományukat, felmérve, hogy az ott szereplő művek hány százalékával rendelkeztek.

A vizsgálat másik része az adott tudományterületről, bizonyos időszak alatt beszerzett könyvek mennyiségére vonatkozott.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat mint a szociológia országos szakkönyvtárát választották a vizsgálandó intézmények közé.

A szociológiai alapjegyzék behasonlítása a könyvtár állományával

A jegyzékről

A FSZEK Szociológiai dokumentációs osztálya 1995 elején kapott megbízást a Művelődési és Közoktatási Minisztériumtól a szociológia magirodalmának összeállítására.

Az állományelemzés alapját képező jegyzék elkészítése igen nehéz feladat a könyvek esetében. Míg a magfolyóiratok kijelöléséhez támpontot nyújtanak az idézettségi, indexelési mutatók, addig a könyvek esetében nincsenek ilyen fogódzók.

A magirodalom nem kereshető le gombnyomásra számítógépes adatbázisokból. Nem azonos a legfrissebb beszerzésre javasolt címekkel, sem referenzs művek tömegével (jóllehet ez utóbbiak a szakterület irodalmának nélkülözhetetlen részét képezik).

A Szociológiai dokumentációs osztály által összeállított, 2352 tételből álló gyűtemény a legfrissebb szociológiai enciklopédia (*The Encyclopedia of Sociology*. Ed. Borgatta, E. - Borgatta,

NY., Macmillan, 1992.), a legfontosabb, új, általános szociológiai kézikönyvek és az egyes szak-szociológiák átfogó kézikönyvei, szakirodalmi ismertetői, bibliográfiai utalásai felhasználásával készült. Az anyaggyűjtéshez az általános társadalomtudományi kézikönyvek (pl. *International Encyclopedia of Social Sciences*. Ed. Sills, D.L. NY., Macmillan, Vol. 1-19. 1968-1991.) szociológiai címszavai, bibliográfiai hivatkozásai is segítséget nyújtottak. Ebből a hatalmas mennyiségű hivatkozás-anyagból mechanikusan a legtöbbet hivatkozott, illetve a legtöbb bibliográfiában szereplő adat – minimum két, de inkább több előfordulás – került fel a magirodalom-jegyzékre.

Ezt a mechanikus elemzést volt hivatva korrigálni egy minőségi szempont. Kiemelten kezelték az anyaggyűjtésnél a szociológia klasszikusait és a ma élő legjelentősebb alkotók munkásságát. Meghatározó műveiket automatikusan a magirodalom részének tekintették. Ezeknek a szociológusoknak körét – kb. 60-80 név – és a jegyzékre felkerülő műveket az osztály munkatársai határozták meg.

Ugyancsak nagy hangsúlyt fektettek a szociológia legpontosabb általános kézikönyveire,

bevezetőire, segédkönyveire, lexikonokra, szótárakra és enciklopédikus művekre. Ezeket a törzsanyagtól elválasztva, külön közlik.

Míg az összegyűjtött anyagban megfelelő arány alakult ki a klasszikus és mai irodalom között, nyelvi szempontból szembeötlő az amerikai, angolszász túlsúly.

„A szociológia magirodalma” c. jegyzék könyvekre vonatkozó részének nyelvi bontását fejezetenként bemutató táblázat első ránézésre alátámasztja indokukat, hogy ennek oka az Amerikai Egyesült Államoknak a szociológiai kutatásban és – az irodalomkutatás alapját képező – kézikönyv és referenz-mű kiadásban egyaránt elfoglalt nyghatalmi szerepe.

Ugyanakkor fejezetenként – műfajonként – vizsgálva a nyelvi arányokat, a „Segédkönyvek” 100%-os angolsága mellett két dolog is szembeötlő:

- ♦ az „Általános kézikönyvek, bevezetők” nagy része (80%-a), illetve a „Lexikonok, szótárak, alapfogalmak” és az „Enciklopédikus művek” közel fele németül jelent meg (46,1% és 50%);

„A szociológia magirodalma” c. jegyzék könyvekre vonatkozó részének nyelvi bontása fejezetenként

Fejezetcím	Nyelvi bontás										Összesen	
	angol		német		francia		orosz		egyéb			
	cím	%	cím	%	cím	%	cím	%	cím	%	cím	%
1. Általános kézikönyvek, bevezetők	10	17,55	46	80,70	–	–	–	–	1	1,75	57	100
2. Segédkönyvek	11	100	–	–	–	–	–	–	–	–	11	100
3. Lexikonok, szótárak, alapfogalmak	14	26,92	24	46,16	7	13,46	1	1,92	6	11,54	52	100
4. Enciklopédikus művek	6	33,33	9	50	3	16,67	–	–	–	–	18	100
5. Általános és szakszociológiák	1825	82,43	282	12,75	101	4,56	3	0,13	3	0,13	2214	100
Összesen	1866	79,34	351	15,35	111	4,72	4	0,17	10	0,42	2352	100

- ♦ a két utóbbi műfajban nem elhanyagolható a francia nyelvű irodalom aránya (13,5%, illetve 16,7%)

A jegyzéken szereplő művek a könyvtár állományában

A könyvtár munkatársai az alapjegyzék behasonlításánál nem példányokat, hanem műveket számoltak, azaz a művek bármely kiadását, bármely világnyelven. Ehhez hozzátennék, hogy a FSZEK szerzeményezésében az eredeti nyelvet előnyben részesítjük, tehát egy ilyen nyelvű kiadást – pl. olasz, lengyel – is „találatnak” tekintettünk.

A következő táblázat az alapjegyzék bontásának megfelelően tartalmazza az egyes fejezetekben megadott művek számát, majd ebből a FSZEK-ben megtalálható műveket és megjegyzésként nyelvi megoszlását:

A jegyzék fejezete	Műszám	FSZEK	
		Műszám	Megjegyzés
1. Általános kézi könyvek, bevezetők	57	42	11 angol 31 német
2. Segédkönyvek	11	11	11 angol
3. Lexikonok, szótárak, alapfogalmak	52	43	10 angol 20 német 7 francia 1 orosz 5 egyéb
4. Enciklopédikus művek	18	14	4 angol 9 német 1 francia
5. Általános és szakszociológiák	2214	1051	752 angol 194 német 101 francia 1 orosz 3 egyéb
Összesen	2352	1161	788 angol 254 német 109 francia 2 orosz 8 egyéb

A könyvtár állományában az alapjegyzéken szereplő művek közül (2352) 1161, azaz az alapirodalomnak tekinthető címek 49,36%-a megtalálható.

A jegyzék fejezeti bontása szerinti megtalálhatóság (egy-egy fejezetben megadott címek száma 100%-nak véve):

– általános kézikönyvek, bevezetők	73,68%
– segédkönyvek	100,00%
– lexikonok, szótárak	82,69%
– enciklopédikus művek	77,78%
– általános és szakszociológiák	47,47%

A meglévő 1161 mű nyelvi arányai a következők (ezt a számot 100%-nak véve):

– angol	788 mű	(67,87%)
– német	254 mű	(21,88%)
– francia	109 mű	(9,39%)
– orosz	2 mű	(0,17%)
– egyéb	8 mű	(0,69%)

A jegyzék törzsét képező „általános és szakszociológiák” c. fejezetből az állományban lévő 1051 mű nyelvi aránya a következő (ezt a számot 100%-nak véve):

– angol	752 mű	(71,55%)
– német	194 mű	(18,46%)
– francia	101 mű	(9,61%)
– orosz	1 mű	(0,09%)
– egyéb	3 mű	(0,29%)

A témacsoportok szerinti, 1980-1995 között megjelent, idegen nyelvű szakirodalom a könyvtár állományában

A kiválasztott témák a következők voltak:

1. a szociológia módszertana
2. szociológiai elméletek
3. a szociológia története
4. a társadalom
5. szociálpszichológia
6. társadalmi rétegződés
7. társadalmi tudat
8. társadalmi kommunikáció
9. szakszociológiák

Nyelvi bontás						
lémák	angol	német	francia	orosz	egyéb	összesen
1.	158	33	12	28	13	244
2.	292	157	52	14	19	534
3.	15	5	-	-	2	22
4.	727	324	157	153	42	1403
5.	285	115	27	47	12	486
6.	38	15	6	18	6	83
7.	213	99	47	45	12	416
8.	76	20	11	18	3	128
9.	825	366	186	117	80	1574
	2629	1134	498	440	189	4890

A munkatársak a vizsgálatot a szakkatalógus alapján végezték, természetesen kiszűrve a többszöröződésből eredő torzulásokat. A találatok számát a nyelvi bontást tartalmazó táblázat mutatja.

Ebből a szakszociológiaiak részletezve az alsó táblázatban láthatók.

A vizsgálat eredményeként megállapíthatjuk, hogy a FSZEK állományában 4890 db, 1980-1995 között megjelent, idegen nyelvű szociológiai dokumentum van.

Szakszociológiák	Angol	Német	Francia	Orosz	Egyéb	Összesen
302.21 Faluszociológia	36	6	8	11	10	71
302.22 Városzociológia	157	34	18	26	11	246
307.3 Nyelvszociológia	53	14	17	2	-	86
307.4 Vallászociológia	85	36	12	11	7	151
307.5 Tudományszociológia	43	16	11	12	3	85
307.50 Kutatászociológia	3	-	-	2	-	5
307.51 Nevelésszociológia	30	9	13	2	2	56
307.52 Orvosi szociológia	53	25	5	-	4	87
307.6 Erkölcszociológia	26	16	6	6	1	55
307.71 Jogszociológia	19	15	5	6	7	52
307.72 Politikai szociológia	157	128	60	25	18	388
307.81 Irodalomszociológia	17	16	5	-	5	43
307.82 Zeneszociológia	8	4	2	-	1	15
307.83 Színházzociológia	2	3	-	2	1	8
307.84 Filmszociológia	11	6	-	1	-	18
307.85 Rádió szociológiája	9	1	2	1	1	14
307.86 TV szociológiája	31	7	5	2	-	45
307.87 Képzőműv. szociológiája	12	4	2	4	3	25
307.88 Sportszociológia	19	15	7	-	1	42
307.9 Gazdaságszociológia	54	11	8	4	5	82
Összesen:	825	366	186	117	80	1574

A 4890 dokumentum témacsoportok szerinti száma és aránya:

Témacsoport	db	%
1. a szociológia módszertana	244	4,99
2. szociológiai elméletek	534	10,92
3. a szociológia története	22	0,15
4. a társadalom	1403	28,69
5. szociálpszichológia	486	9,94
6. társadalmi rétegződés	83	1,7
7. társadalmi tudat	416	8,51
8. társadalmi kommunikáció	128	2,62
9. szakszociológiák	1574	32,18
	4890	

A témacsoportok sorrendje a találatok szerint: szakszociológiák; társadalom; szociológiai elméletek; szociálpszichológia; társadalmi tudat. Jelentősen háttérbe szorult a szociológia módszertana, története és a társadalmi kommunikáció.

A 4890 dokumentum nyelvi megoszlása a következő:

– angol	2629 db	(53,76%)
– német	1134 db	(23,19%)
– francia	498 db	(10,18%)
– orosz	440 db	(9,00%)
– egyéb	189 db	(3,87%)

Az angol nyelv aránya nem annyira domináns. A „második” nyelv a német, s mellette nem elhanyagolható sem a francia, sem az orosz (mindkettő 10% körül). A szakszociológiák – mint legjelentősebb témacsoport – nyelvi arányai a fentiekhez hasonlóak.

Összegzés

Az 1995. évi TFKF program keretében a szociológia szakirodalmi ellátottságának értékelésére a FSZEK-en kívül a szociológiai tanszékeket

működtető Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárában (BKE KK) és a B-szakos szociológusképzést folytató József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárában (JATE KK) került sor.

Míg a BKE KK-ban és a FSZEK-ben teljes körű vizsgálatot végeztek, addig Szegeden a felmérésnek csak az állomány statisztikai elemzésére vonatkozó része volt értékelhető. (Itt ugyanis a munkatársak az alapjegyzék egy korábbi, lényegesen bővebb változatának csak az „Általános rész”-ével hasonlították be állományukat, ezért ennek eredményét – szakterületi koordinátorként – az értékelésnél figyelmen kívül hagytam.)

Így is kimondhatjuk azonban, hogy mind az alapjegyzékben felsorolt művek megtalálhatósága (BKE KK – 10,88%, FSZEK – 49,36%), mind a 15 évre visszamenőlegesen elvégzett statisztikai elemzés tekintetében (BKE KK: 539 cím – növekvő tendencia; JATE: 888 cím – csökkenő tendencia; FSZEK: 4890 cím – egyenletes gyarapodás)² könyvtárunk mutatja a legkedvezőbb képet.

Ez a kedvező kép azonban relatív. Teljesen egyetértek az állományértékelést összegzők véleményével, hogy „a kurrens állománygyarapítás mellett mindhárom könyvtárban visszamenőlegesen is igen erősen kell fejleszteni az állományt.”³

Ehhez mindenképpen nagy segítséget nyújt a vizsgálathoz készült „A szociológia magirodalma” című összeállítás.⁴ A könyvtáraknak törekedniük kell arra, hogy a jegyzéken szereplő műveket minél nagyobb arányban szerezzék be és a domináns szerzők új művei is hozzáférhetővé váljanak a hazai könyvtárakban.

A vizsgálat nyilvánvalóvá tette, hogy bár a FSZEK nem felsőoktatási intézményhez tartozó könyvtár, mind az oktatásban, mind a kutatásban feltétlenül szükség van állományára.

A főváros közművelődési könyvtáraként jelenleg önkormányzati költségvetési keretből (kiegészítve pályázati és alapítványi pénzekkel) gyarapítja szociológiai állományát és látja el szakkönyvtári funkciójából adódó feladatait. Ahhoz, hogy ezeket a szolgáltatásait a jövőben ne legyen kénytelen visszafejleszteni, elengedhetetlen, hogy központi forrásból anyagi támogatást kapjon.

Jegyzetek

1. A vizsgálat összegzését DÖMÖTÖR Lajosné – SZENT-IRMAI László: Állományértékelés az egyetemi oktatást szolgáló könyvtárakban c. cikkéből ismerhetjük meg. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1996. 11-12.sz. p. 419-426; illetve DÖMÖTÖR Lajosné: Állománybecslés magyar felsőoktatási könyvtárakban. Conspectus típusú állománybecslés végrehajtásának lehetősége. In: Könyvtári Figyelő, 1995. 5.(41.)évf. p.432-441.
2. A BKE KK és a JATE KK állományában lévő művek

- beszerzését két időszakra bontották: 1980-1989 és 1990-1995 közöttiek, míg a FSZEK csak a teljes időszakra vonatkozó összesített adatokat tudott szolgáltatni. Ennek ellenére a gyarapodás egyenletességének kimondása azért igaz, mert könyvtárunkban a mindenkori állománygyarapítási keret 25%-át fordítjuk idegen nyelvű, szociológiai irodalom vásárlására. Ez éves átlagban a folyóiratokon kívül 200-300 új beszerzett címet jelent. id. cikk p.425.
- 3.
4. Az alapjegyzék szakszociológiák szerint és szerzői beütendben egyaránt hozzáférhető az osztályon.

Az angol ACORN (Access to course readings via networks) kísérleti program a tananyaghoz tartozó folyóiratcikkek elektronikus formában való szolgáltatásának lehetőségeit vizsgálja, egyetemi könyvtárak között. Várakozáson felül sok kiadó csatlakozott a programhoz. Az előírt olvasmányok ugyanis általában régebbi folyóiratszámokból valók, ezek ingyenes továbbítása tehát nem csökkenti az előfizetésből származó jövedelmet (ellentétben a könyvrészletek szolgáltatásával, amely könyvvásárlást helyettesítene).
(*Interlending and Document Supply, 1997. 2.sz.*)

“VIRTUÁLIS NEMZETI KÖNYVTÁRAT” szervez az Új-zélandi Nemzeti Könyvtár. A rendszer egyrészt a központi katalógus és a kurrens nemzeti bibliográfia szerepét tölti be, dokumentum-szolgáltatással kiegészítve, másrészt az ország kulturális örökségéhez tartozó fényképeket, térképeket, hangzó anyagot, teljes szövegű dokumentumokat, folyóiratok és könyvek online változatát tartalmazza. Hasonló irányba mutat az OCLC kísérleti elektronikus archiválási programja: néhány országos értékű gyűjtemény unikális és szöveges dokumentumait digitalizálják és teszik hozzáférhetővé az Interneten, az OCLC First Search szolgáltatása keretében, amelyet világszerte 6000 könyvtár vesz igénybe.
(*Interlending and Document Supply, 1997. 2.sz.*)